

UDC 159.62

DOI: 10.34671/SCH.BSR.2019.0303.0015

ВЛИЯНИЯ НА ВИРТУАЛНАТА И УЧИЛИЩНАТА СРЕДА ВЪРХУ САМООЦЕНКАТА И ПРОЯВИТЕ НА САМОУВАЖЕНИЕ В ЮНОШЕСКА ВЪЗРАСТ

© 2019

Славчева-Андонова Гергана Василева, PhD, главен асистент

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

(4000, България, Пловдив, бул. „България“ №324, e-mail: slavcheva@uni-plovdiv.bg)

Анотация. Статията представя данни за влиянията на училищната и виртуалната среда върху самооценката и проявите на самоуважение в периода на юношеството. Изследването е проведено с 312 юноши на възраст между 14 и 17 години, които са ученици в осми и девети клас, и се обучават в четири общообразователни, и четири професионални училища. По пол изследваните лица се разпределят както следва: 199 момичета и 113 момчета. Приложените изследователски методики: *Скала за изследване на глобалната самооценка* [6] и авторски модифициран за виртуална среда вариант, дават възможност да се анализират характеристиките на самооценката и самоуважението, проявени както в реална, така и във виртуална среда. Получените емпирични данни илюстрират, че вероятността училищната среда да влияе върху развитието на самоуважение при изследваните юноши е по-изявена при момчетата. Момчетата както от образователните, така и от професионалните училища са по-склонни да се самооценяват негативно по отношение на личностните качества, които притежават и формираните компетентности, в сравнение с момчетата. При изследваната група юноши глобалната самооценка се проявява с различни нива в реална и във виртуална среда.

Ключови думи: виртуална среда, училищна среда, самооценка, юношеска възраст

INFLUENCE OF VIRTUAL AND SCHOOL ENVIRONMENT ON SELF-EVALUATION AND ON SELF-RESPECT IN YOUTH

© 2019

Slavcheva-Andonova Gergana Vasileva, PhD, Chief Assistant

Plovdiv University „Paisii Hilendarski“

(4000, Bulgaria, Plovdiv, bld. „Bulgaria“ №324, e-mail: slavcheva@uni-plovdiv.bg)

Abstract. The article presents empirical data on the impact of school and virtual environment on self-esteem and self-assessment during adolescence. The study is conducted with 312 adolescents between the ages of 14 and 17 who study in eighth and ninth grade and are educating in four general and four vocational schools. Throughout the study, the following individuals were separated by gender: 199 girls and 113 boys. The applied research methods: A Global Self-Esteem Scale [6] and author modified for a virtual environment option which give the opportunity to analyze the characteristics of self-esteem and self-assessment exhibited in real and virtual environments. The empirical evidence obtained shows that the probability of a school environment influencing the development of self-esteem in the adolescents studied is more pronounced in boys. Girls from both education and vocational schools are more likely to negatively evaluate themselves in terms of personality traits and competencies than boys. In the study group of adolescents, global self-assessment manifests itself at different levels in real and virtual environments.

Keywords: virtual environment, school environment, self-esteem, adolescence

ВЛИЯНИЕ ВИРТУАЛНОЙ И ШКОЛЬНОЙ СРЕДЫ НА САМООЦЕНКУ И НА САМОУВАЖЕНИЕ В ЮНОШЕСКОМ ВОЗРАСТЕ

© 2019

Славчева-Андонова Гергана Василева, PhD, доцент

Пловдивский университет „Паисий Хилендарский“

(4000, Болгария, Пловдив, бул. „Болгария“ №324, e-mail: slavcheva@uni-plovdiv.bg)

Анотация. В статье представлены данные о влиянии школьной и виртуальной среды на самооценку и самоуважение в подростковом возрасте. Исследование было проведено с 312 подростками в возрасте от 14 до 17 лет, которые являются учениками восьмого и девятого классов и учатся в четырех общеобразовательных и четырех профессиональных школах. Пол испытуемых выглядит следующим образом: 199 девочек и 113 мальчиков. Прикладные исследовательские методологии: шкала для изучения глобальной самооценки [6] и модифицированная авторская версия виртуальной среды, позволяют анализировать характеристики самооценки и самоуважения, проявляющиеся как в реальной, так и в виртуальной среде. Полученные эмпирические данные показывают, что вероятность школьной среды, влияющей на развитие самооценки у изучаемых подростков, более выражена у мальчиков. Девочки из учебных заведений и профессионально-технических училищ чаще, чем мальчики, негативно оценивают себя с точки зрения личностных качеств и компетенций. В исследовательской группе подростков глобальная самооценка проявляется на разных уровнях в реальных и виртуальных средах.

Ключевые слова: виртуальная среда, школьная среда, самооценка, подростковый возраст

Изграждането на самоуважение в периода на юношеството е важна предпоставка за успешен преход от детството към зрелостта и за пълноценно функциониране в света на възрастните. Редица изследвания доказват, че в периода на юношеството самоуважението се явява компонент на самооценката и е в тясна връзка с проявите на уважение към другите [14], [4]. Т. Манко (Т. Манько) посочва, че необходимостта от изграждане на самоуважение в периода на юношеството е свързана с изразената сензитивност към възприемането на измененията в обкръжаващата среда. Чувството за самоуважение определя поведението на юношата, неговото отношение към хората и към себе си, а в бъдеще влияе и на позицията на личността в обществото [3]. Според С. Иваненко успешната адаптация на личността към социалната среда е

възможна само ако средата способства за реализацията на потребностите и стремежите на личността, и служи за разкриването, и развитието на нейната индивидуалност [2]. Можем да допълним тезата на Иваненко, с твърдението, че успешната адаптация на личността към социалната среда, в която функционира, е възможна само чрез изграждането на позитивно чувство към себе си, изразяващо се под формата на самоуважение.

Въпреки че съвременната научна общност не достига до единно становище какво всъщност представляват личностностните конструкти „самооценка“ и „самоуважение“, популярност добива тезата, че това са сходни личностни качества, които могат да бъдат разграничени въз основа на степента на тяхната генерализация. Специалистите в тази област [1], [5] посочват, че самоо-

ценката може да се разглежда като глобална, т.е. свързана с оценката на представата за себе си и като парциална – свързана с оценка на своите качества и успехи в отделни житейски сфери, докато самоуважението се отнася до цялостната личност и дейност.

Съвременните юноши могат да формират личностните си качества чрез изяви в училищната среда, в която пребивават ежедневно, и чрез изяви във виртуалната среда на интернет.

Традиционно училищната среда се явява важен фактор за формирането на самооценката и за изграждането на самоуважение в периода на юношеството. Освен възможност за изява на академични постижения и развитие на компетентности в различни области на човешкото познание, училищната среда осигурява възможности за сравняване на собствените постижения с тези на връстниците. Според изследване на М. Фензел (М. Fenzel) обтегнатите взаимоотношения с връстниците и конфликтите оказват негативно влияние върху самооценката на юношите [10]. Особеностите на виртуалната среда на интернет, свързани с нейната неопределеност, невидимост на субекта, значително разнообразие на дейностите и възможностите за общуване, позволяват поведението в интернет да се определя повече от личността, отколкото от социалните очаквания. На индивидуално-личностно равнище предимствата на виртуалната среда са свързани с възможностите да се провокират реални преживявания и чувства, без да е необходимо телесно присъствие. Интернет присъства в живота на съвременните юноши недвусмислено и в широки мащаби. Изявите в интернет се явяват предпоставка за изграждането на самоуважение в периода на юношеството.

Емпиричните изследвания свързани с влиянията на виртуалната и на училищната среда върху проявените личностни характеристики в периода на юношеството са важни за съвременната образователна практика. Важността на тези изследвания се определя от факта, че те дават възможност да се детайлизира познанието за факторите, които опосредстват психичното функциониране и личностното развитие на съвременните юноши.

В нашето изследване си поставяме за цел да анализираме влиянията на училищната и виртуалната среда върху самооценката и проявите на самоуважение в периода на юношеството. Изследването е проведено с 312 юноши на възраст между 14 и 17 години, които са ученици в осми и девети клас, и се обучават в четири общообразователни, и четири професионални училища. По пол изследваните лица се разпределят както следва: 199 момичета и 113 момчета. Поставената изследователска цел се реализира чрез следните задачи:

- Да се изследват характеристиките на глобалната самооценката и проявите на самоуважение в реална среда.
- Да се изследват влиянията на училищната среда върху глобалната самооценка и проявите на самоуважение.
- Да се изследват влиянията на виртуалната среда върху глобалната самооценка и проявите на самоуважение.

Приложени са следните изследователски методики:

1. *Скала за изследване на глобалната самооценка* – български вариант [6] на салата на М. Розенберг (M. Rosenberg) [14] за изследване на общата самооценка. Скалата се състои от десет твърдения, които отразяват специфични характеристики на самооценката и се обособяват в два отделни фактора – *Самоуважение* и *Самоподценяване*, които оформят две самостоятелни субскали. Включените в скалата твърдения са следните: 1. *Мисля, че съм достоен за уважение човек*; 2. *Винаги съм склонен да се възприемам като неудачник*; 3. *Мисля, че притежавам редица добри качества*; 4. *Способен съм да се справям с някои неща не по-зле от другите хора*; 5. *Струва ми се, че няма с какво особено да се гордея*; 6. *Мисля, че се отнасям добре със себе си*; 7. *Като цяло съм доволен от себе си*; 8. *Бих желал да се уважавам*

повече; 9. *Понякога съвсем ясно чувствам своята безпозлост*; 10. *Понякога си мисля, че за нищо не ме бива*. В зависимост от степента на своето съгласие или несъгласие с всяко от твърденията, изследваните лица избират един от следните варианти на отговори: 1 – „напълно несъгласен”, 2 – „несъгласен” 3 – „съгласен”, 4 – „напълно съгласен”. Субскала *Самоподценяване* включва твърденията с № 2,5,8,9,10. Субскала *Самоуважение* включва твърденията с № 1,3,4,6,7. Методиката позволява да бъдат отчетени три нива (ниско, средно или високо) на глобалната самооценка и на проявите на самоуважение и самоподценяване.

В нашето изследване чрез *Скалата за изследване на глобалната самооценка* се констатира данни за характеристиките на глобалната самооценка и проявите на самоуважение в реална среда.

2. За изследване на глобалната самооценка и проявите на самоуважение във виртуална среда прилагаме авторски, модифициран и адаптиран за такава среда вариант на *Скалата за изследване на глобалната самооценка*, обозначен като *Форма Б: Скала за изследване на глобалната самооценка в интернет*. При структурирането на *Форма Б* е запазен смисълът и броя на твърденията, включени в оригиналната скала, но те са ориентирани към виртуалната среда на интернет. По аналогичен на оригиналната скала начин, във *Форма Б* се обособяват субскали *Самоуважение в интернет* и *Самоподценяване в интернет*.

Установяваме, че надеждността на *Форма Б*, свързана с вътрешната съгласуваност на твърденията от скалата е висока. Стойността на коефициента алфа на Кронбах е 0,78, което доказва добрите възможности на скалата да измерва глобалната самооценка, проявена във виртуалната среда на интернет. Надеждността, свързана с вътрешната съгласуваност на айтемите в отделните субскали, включени във *Форма Б* също е висока. Стойността на коефициента алфа на Кронбах за субскала *Самоуважение в интернет* е 0,73, а за субскала *Самоподценяване в интернет* – 0,75.

Приложените методики дават възможност изследването да бъде проведено групово. Оформена е обща писмена бланка, която съдържа твърденията от *Скалата за изследване на глобалната самооценка* и смислово съответстващите им твърдения от *Форма Б*.

Резултати от изследването на глобалната самооценката и проявите на самоуважение в реална среда.

Отчита се следното разпределение на данните за нивата на глобалната самооценка в реална среда: ниско ниво демонстрират 60 изследвани лица, които представляват 19,2% от изследваните юноши; средно ниво демонстрират 186 изследвани лица, които представляват 59,6% от изследваните юноши; високо ниво демонстрират 66 изследвани лица, които представляват 21,2% от изследваните юноши.

По фактор *Самоподценяване* резултатите са следните: ниско ниво демонстрират 56 изследвани лица, които представляват 17,9% от изследваните юноши; средно ниво демонстрират 203 изследвани лица, които представляват 65% от изследваните юноши; високо ниво демонстрират 53 изследвани лица, които представляват 16,9% от изследваните юноши.

По фактор *Самоуважение* се констатира следните резултати: 52 изследвани лица, които представляват 16,6% от цялата извадка демонстрират ниско ниво; 193 изследвани лица, които представляват 61,8% от изследваните юноши демонстрират средно ниво; 67 изследвани лица, които представляват 21,5% от изследваните лица демонстрират високо ниво на самоуважение.

Обобщените данни илюстрират, че ниско ниво на самооценка демонстрират приблизително една пета от всички изследвани юноши. Според мненията на специалисти [9], [11], хората с ниска самооценка демонстрират широко разнообразие от дезадаптивни когнитивни, емоционални, мотивационни и поведенчески проблеми.

Хората с ниска самооценка са склонни да се самооценяват негативно, доверяват се на негативна и неблагоприятна за тях информация и изживяват широк кръг от негативни емоции, включително тревожност и депресия. Е. Папазова [4] цитира данни според които хората с ниска самооценка подхождат със значима несигурност по отношение на притежаваните от тях позитивни или негативни качества. Те искат да получат потвърждение за своите положителни качества, като в същото време се стремят да избегнат потвърждение на страховете си, че имат и негативни качества. Приблизително 17% от включените в нашето изследване юноши демонстрират ниско ниво на самоуважение, което показва, че те се възприемат като по-малко достойни за уважение в сравнение с другите, смятат, че притежават малко добри качества, мислят, че не се справят достатъчно добре с някои неща в сравнение с другите хора, не се отнасят достатъчно добре със себе си и като цяло са недоволни от себе си. 17% от изследваните юноши демонстрират високо ниво по фактор *Самоподценяване*, което също е индикатор за дефицити при формирането на самоуважение.

Резултати от изследването на влиянията на училищната среда върху глобалната самооценка и проявите на самоуважение.

Приложени са еднофакторни и двуфакторни планове за установяване на зависимости между факторите *Пол* и *Училище* и зависимите променливи *Общ бал по Скалата за изследване на глобалната самооценка*, *Бал по субскала Самоуважение* и *Бал по субскала Самоподценяване*. За проверка на нулевите хипотези се прилага *F* – критерия на Фишер, чиито наблюдавани стойности се изчисляват чрез еднофакторен и двуфакторен дисперсионен анализ (ANOVA) при равнище на значимост $p < 0,05$.

Установява се наличие на статистически значима зависимост между фактора *Пол* и зависимата променлива *Общ бал по Скалата за изследване на глобалната самооценка* ($F=5,721$; $p < 0,05$). Момчетата демонстрират по-ниски нива на самооценка в сравнение с момчетата. Получените резултати потвърждават данните от други изследвания [12], [13], които доказват, че като цяло момчетата изразяват значимо по-негативно отношение към себе си в сравнение с момчетата.

Установява се наличие на статистически значима зависимост между факторите *Пол* и *Училище* и зависимата променлива *Бал по субскала Самоуважение* ($F=3,252$; $p < 0,05$). Вероятността училищната среда да влияе върху развитието на самоуважение при изследваните юноши е по-изявена при момчетата.

Установява се наличие на статистически значима зависимост между факторите *Пол* и *Училище* и зависимата променлива *Бал по субскала Самоподценяване*. ($F=7,119$; $p < 0,05$). Момчетата както от образователните, така и от професионалните училища са по-склонни да се самооценяват негативно по отношение на личностните качества, които притежават и формираните компетентности, в сравнение с момчетата.

Резултати от изследването на влиянията на виртуалната среда върху глобалната самооценка и проявите на самоуважение.

Отчита се следното разпределение на данните за нивата на глобалната самооценка, изявена във виртуалната среда на интернет: ниско ниво демонстрират 23 изследвани лица, които представляват 7,4% от изследваните юноши; средно ниво демонстрират 64 изследвани лица, които представляват 20,5% от изследваните юноши; високо ниво демонстрират 225 изследвани лица, които представляват 72,1% от изследваните юноши.

Констатирано са съществени различия в количественото разпределение на данните за всички нива на глобалната самооценка, проявена в реална и във виртуална среда. Най-отчетливи различия се наблюдават при високите нива на самооценката. Повече от 70% от юношите демонстрират високо ниво на самооценка във виртуална

среда, докато в реална среда това ниво е демонстрирано само от 19% от юношите. Редица изследователи [15], [9], [7], [8] поддържат схващането, че високата самооценка е условие за добра личностна адаптация и увереност в себе си. Хората с висока самооценка се придържат към себеутвърждаващи поведенчески стилове и привличат вниманието на другите върху собствените си личностни качества. Данните от нашето изследване илюстрират, че това поведение е по-характерно за юношите, когато пребивават във виртуалната среда на интернет.

По фактор *Самоподценяване* резултатите са следните: ниско ниво демонстрират 244 изследвани лица, които представляват 78,2% от изследваните юноши; средно ниво демонстрират 56 изследвани лица, които представляват 17,9% от изследваните юноши; високо ниво демонстрират 12 изследвани лица, които представляват 3,8% от изследваните юноши.

Констатирано са съществени различия в количественото разпределение на данните за всички нива по фактор *Самоподценяване* в реална и във виртуална среда. Най-съществени различия се наблюдават при ниските нива. Приблизително 80% от юношите са демонстрирали ниско ниво на самоподценяване във виртуална среда, докато в реална среда това ниво е демонстрирано само от 18% от юношите. Високо ниво на самоподценяване в реална среда са демонстрирали приблизително 17% от юношите, докато във виртуална среда това ниво е демонстрирано от по-малко от 4% от изследваните юноши.

Според смисловото съдържание на твърденията от фактор *Самоподценяване*, виртуалната среда тушира преживяванията, свързани с негативно възприемане на собствени личностни качества при преобладаващата част от изследваните юноши.

По фактор *Самоуважение* се констатирано следните резултати: ниско ниво демонстрират 15 изследвани лица, които представляват 4,7% от изследваните юноши; средно ниво демонстрират 68 юноши, които представляват 21,8% от изследваните юноши; високо ниво демонстрират 229 юноши, които представляват 73,3% от изследваните юноши.

Констатирано са съществени различия в количественото разпределение на данните за всички нива по фактор *Самоуважение* в реална и във виртуална среда. Ниско ниво на самоуважение в реална среда са демонстрирали приблизително 17% от юношите, докато във виртуална среда това ниво е демонстрирано от по-малко от 5% от юношите. Средно ниво на самоуважение в реална среда са демонстрирали повече от половината изследвани юноши (62%), докато във виртуалната среда това ниво е демонстрирано от около една пета от юношите. Най-отчетливи различия за реална и за виртуална среда се констатирано при високите нива по фактор *Самоуважение*. Една пета от юношите (21%) са демонстрирали високо ниво на самоуважение в реална среда, докато във виртуална среда високо ниво на самоуважение са демонстрирали повече от половината изследвани юноши.

Извършен е анализ по формулата на Кендал, за установяване на корелационна връзка между нивата на глобалната самооценка в реална и във виртуална среда. Полученият коефициент на корелация има стойност 0,30 при равнище на значимост $p = 0,05$. Наблюдава се много ниска положителна корелация между нивата на глобалната самооценка, проявени в реална и във виртуална среда. Данните показват, че когато са се самооценявали по двете скали – *Скала за изследване на глобалната самооценка* и *Форма Б: Скала за изследване на глобалната самооценка в интернет*, изследваните лица ясно са разграничили собствените си личностни качества и преживявания според средата, която ги провокира – реална или виртуална.

Изводи:

- Вероятността училищната среда да влияе върху развитието на самоуважение при изследваните юноши е

по-изявена при момчетата.

- Тенденцията за негативно самооценяване на собствените личностни качества е по-изявена при момичетата.

- При изследваната група юноши глобалната самооценка се проявява с различни нива в реална и във виртуална среда.

СПИСЪК НА ЛИТЕРАТУРАТА:

1. Джонев, С. Социална психология. Т.5. Софи-Р, София, 2004.
2. Иваненко, С. Проблема класификации форм социализации. *Credo*, №2, 2001.
3. Манько, Т. Особенности формирования самоуважения старших подростков в школе-интернате. В: Сибирский психологический журнал, №6, 2013.
4. Папазова, Е. Личностни характеристики и социални проблеми в юношеството. София, Емайви Консулт, 2013.
5. Пенева, И. Специфика на асертивността при студенти. Автореферат. Благоевград, 2012.
6. Пенева, И., Стоянова, С. Адаптация на скалата на М. Розенберг за изследване на глобалната самооценка. Сборник доклади от десета международна научна конференция „Приложна психология и социална практика“, ВСУ „Черноризец Храбър“, Варна, Т.2, 2011.
7. Baumeister, R., Tice, D. Self-esteem and failure: Subsequent performance and intrinsic motivation. *Journal of Personality*, №53, 1985.
8. Baumeister, R., Tice, D., Hutton, D. Self-presentational motivation and personality difference in self-esteem. *Journal of Personality*, №57, 1989.
9. Brown, J., Dutton, K. The thrill of victory, the complexity of defeat: Self-esteem and people's emotional reactions to success and failure. *Journal of Personality and Social Psychology* № 68, 1995.
10. Fenzel, M. Role strain in early adolescence: A model for investigating school transition stress. *Journal of Early Adolescence*, №7, 1989.
11. Kerns, M., Bocker, J., Frankel, B. Self-esteem and reactions to failure: The mediating role of overgeneralization. *Journal of Personality and Social Psychology*, № 57, 1989.
12. Lynch-Polce, M., Myers, B., Kliewer, W., Kilmartin, C. Adolescent self-esteem and gender: Exploring relations to sexual harassment, body image, media influence and emotional expression. *Journal of Jouth and Adolescence*, 30, №2, 2001.
13. Quatman, T., Watson, C. Gender differences in adolescent self-esteem: an exploration of domains. *Journal of Genetic Psychology*, 162, Issue 1, 2001.
14. Rozenberg, M. *Society and the adolescent self-image*. Princeton University Press, New York, 1965.
15. Wells, L., Marwell, G. *Self-esteem. Its Conceptualization and Measurement*. London Sage publications, Beverly Hills/London, 1976.